

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologických věd

Bakalářská práce

OTÁZKA POTŘEBNOSTI THANATOPEDAGOGIKY

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Veber, Th.D.

Autor práce: Jana Šimová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 3.

2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákon č. 111/1998 Sb. V platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Radomyšli, dne 23.2.2014,

.....

Poděkování:

Touto cestou bych chtěla velmi poděkovat Mgr. Tomáši Vebrovi, Th.D., za odborné vedení bakalářské práce, připomínky, cenné rady, za jeho čas a trpělivost při řešení problémů vzniklých při zpracování daného tématu. Zároveň mu děkuji za to, že jsem měla možnost pokusit se definovat novou vědní disciplínu, thanatopedagogiku. Dále děkuji všem blízkým, kteří mě podporovali při psaní bakalářské práce, především Pavle Kvardové a Vladimíře Cosier.

Obsah

Úvod.....	6
1 Thanatologie.....	8
1.1 Definice.....	8
1.2 Význam thanatologie.....	8
1.3 Výčet témat thanatologie.....	10
1.3.1 Moderní medicína.....	10
1.3.2 Paliativní medicína.....	10
1.3.3 Hospic.....	11
1.3.4 Eutanazie.....	11
1.3.5 Kategorie kvality života.....	12
2 Souvislost pedagogiky a thanatologie	14
2.1 Definice thanatopedagogiky.....	14
2.2 Předmět thanatopedagogiky.....	15
2.3 Cíl thanatopedagogiky	17
3 Základní terminologie thanatopedagogiky.....	19
3.1 Edukace.....	19
3.2 Edukační procesy	22
3.3 Vytvoření postojů	22
3.4 Zkušenost.....	23
4 Obecná charakteristika thanatopedagogické vědy.....	24
4.1 Obsah thanatopedagogiky	24
4.1.1 Filozofie výchovy, thanatologie a thanatopedagogika.....	24
4.1.2 Pedagogická antropologie a thanatopedagogika.....	26
4.1.3 Otázka evaluace v thanatopedagogice.....	27
4.2 Výzkum thanatopedagogiky.....	28
4.3 Metody thanatopedagogického výzkumu.....	30
4.4 Postavení thanatopedagogiky mezi vědami.....	31
4.5 Teorie učitelské profese a thanatopedagogika.....	32
5 Instituce thanatopedagogiky.....	33

5.1 Mateřské školy.....	33
5.2 Základní školy	33
5.3 Střední odborné školy, střední odborná učiliště a nástavbové studium.....	34
5.4 Vyšší odborné školy a vysoké školy	34
5.5 Školní družiny.....	34
5.6 Školní kluby.....	35
6 Prostředky thanatopedagogiky.....	36
Závěr.....	38
Seznam literatury.....	39
Abstrakt.....	41
Abstract.....	42

Úvod

Smrt je skutečnost, která se všech bezpodmínečně týká. Je součástí našich životů a velmi je ovlivňuje. Smíření se se smrtí v nás může podnítit snahu něco po sobě zanechat (např. děti, tedy pokračovatele rodu). V takovém případě se smrt nechápe jako zánik celého druhu, ale jen subjektu, tudíž člověka v určité podobě, při čemž je udržena jednota jedince a kosmu. Žijeme v zemi a době bez válek, tudíž většina lidí umírá stářím, tedy tzv. *přirozenou smrtí*. I přes tento fakt se smrti stále obáváme.¹ Děsí nás představa vlastní smrti, bojíme se o ní hovořit ve společnosti svých blízkých a dokonce o ní i přemýšlet. Je pravděpodobné, že kdybychom se dozvěděli více o fenoménu umírání a smrti a začali o něm hovořit, smrt by pro nás přestala být tolik hroživá. Právě proto je potřeba vzniku nové vědní disciplíny, thanatopedagogiky, která „*se zaobírá fenoménem „vyučování“ pochopení úlohy umírání a smrti v lidském životě*“.²

Cílem mé práce je spekulativní specifikace nového vědního oboru, vymezení předmětu jeho studia a jeho náplně. Práce je zpracována teoreticky na základě provázanosti dvou vědních disciplín, a to pedagogiky a thanatologie. Nejdříve se budu zabývat thanatologií, kde popíši její základní prvky jako vědy, její význam a smysl ve společnosti a uvedu základní výčet témat, kterými se thanatologie zabývá. Poté se zaměřím na obecnou charakteristiku pedagogiky, kterou se zároveň pokusím vzájemně provázat s thanatologií, čímž by měl vzniknout základ pro spekulativní charakteristiku thanatopedagogiky.

Má práce vychází z nepublikovaného rukopisu od Tomáše Vebera – *Thanatopedagogika: Tázání po nezbytnosti jedné nové vědecké disciplíny*³. Mým primárním zdrojem, týkajícím se thanatologie, je kniha *Thanatologie* od Heleny Haškovcové⁴, dále pak *Výhoštěná smrt* od Jiřiny Šiklové⁵ a *Hospice a umění doprovázet* od Marie Svatošové.⁶ Při zpracování pedagogiky budu vycházet především z knih od Jana Průchy, tedy *Moderní pedagogika*⁷, *Přehled pedagogiky*⁸, *Pedagogický slovník*⁹.

¹ Srov. ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*. České Budějovice: Kalich, 2013, s. 13.

² VEBER, T. *Thanatopedagogika: Tázání po nezbytnosti jedné nové vědecké disciplíny*. České Budějovice, 2010. Nepublikovaný rukopis vědecké studie, archiv autora.

³ Tamtéž.

⁴ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie: Nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007.

⁵ ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*.

⁶ SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Praha: Ermat, 2008.

⁷ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika: věda o edukačních procesech*. Praha: Portál, 2013.

⁸ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009.

⁹ WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009.

Dále se inspiroji také knihou od Ludmily Muchové – *Úvod do náboženské pedagogiky*¹⁰ a knihou od Karla Kohouta – *Základy obecné pedagogiky*¹¹. Potřebné informace doplním ze *školského zákona*.¹²

¹⁰ MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, Olomouc: Matice cyrilometodijská, 1994.

¹¹ KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010.

¹² MŠMT: *Úplné znění školského zákona 561/2004 Sb.* [online], Praha: Parlament ČR, Poslední aktualizace: 24.září 2004, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na WWW: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F19743%2Fdownload%2F&ei=m50JU9K7E4it7QaN0oGwBA&usg=AFQjCNEOy0CzzPpxJ6lBHJF-z0SUcPGnFw&sig2=19G63iW5jiRr7viokLITXA&bvm=bv.61725948,d.ZGU&cad=r>

1 Thanatologie

1.1 Definice

Pojem thanatologie je odvozen od jména řeckého boha smrti a smrtelného spánku zvaného Thanatos. Thanatologie představuje interdisciplinární vědní obor, který se zabývá problematikou umírání a smrti. Obsah této vědy zahrnuje určitý soubor znalostí a dovedností týkajících se tématu umírání a smrti.¹³ Thanatologie není samostatná vědní disciplína, jelikož se prolíná s mnoha dalšími obory, např.: filosofií, teologií, medicínou, psychologií, sociologií. Každý z těchto oborů se ke stejnému problému staví vlastním způsobem a prostřednictvím vlastních metod. Problém uchopení thanatologie jako samostatného oboru je v celkovém shrnutí vysokého počtu hypotéz a faktů.¹⁴

Náplní thanatologie jsou jednotlivá témata spojená s umíráním a smrtí. Dotýká se moderní a paliativní medicíny, pohřbů, kvality života, eutanazie a dalších.¹⁵

1.2 Význam thanatologie

Jednou ze základních vlastností člověka, kterou se liší od zvířat, je vědomí vlastní konečnosti.¹⁶ Každý z nás si v určitém věku začne tento fakt uvědomovat. Téma vlastní konečnosti je v naší společnosti téměř tabuizováno, logicky z důvodu, že lidé neradi obecně přemýšlí o smrti. Pokud se však setkáme se smrtí tváří v tvář, jsme zarmouceni, neschopni přijmout tuto skutečnost a málokdo se nakonec dokáže vypořádat s nesnadným a nečekaným příchodem zármutku a stesku. Praktickou ukázkou toho, že tento jev se nevyskytuje v našem světě až v poslední době, je i staré lidové přísloví "zapomněl jsem na to jako na smrt".

V minulosti se člověk několikrát za život tzv. účastnil smrti. Jednalo se o úmrtí blízkých i sousedů a rodiny stály vždy při sobě. Umírající byl mezi svými nejbližšími doma, aby se s ním mohli patřičně rozloučit. Každý jednatel se tudíž setkal se smrtí několikrát za život a samozřejmě byl i přítomen na pohřbu. Přístup dnešní společnosti se od toho dřívějšího výrazně liší. Lidé se jednoduše snaží vytěsnit smrt ze svých

¹³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 17.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 178.

¹⁵ Srov. Kap. 1.3. této práce.

¹⁶ Srov. ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*, s.11.

životů. O nemohoucí příbuzné je postaráno v nemocnicích a ti schopní mají nízkou avšak dostatečnou penzi, tudíž jsou schopni být samostatní.¹⁷ Vytrácí se tím však blízkost mezi členy rodiny a staří lidé umírají většinou sami v nemocnicích. Rodiče nenavštěvují se svými dětmi hřbitovy a snaží se vyhnout jejich přítomnosti na pohřbu. Děti tak vyrůstají distancovány od umírání a smrti.

Dalším prvkem, který přispívá k odklonu společnosti od umírání a smrti, je moderní medicína. Ač je možná toto tvrzení paradoxní, faktem zůstává, že moderní medicína je velmi pokroková věda. Mnohdy se zdá, že medicína dokáže zázraky a časem bude ovládat i smrtelnost lidí. Vnímání tohoto pokroku má za výsledek plnou důvěru společnosti v lékařské kvality a lidé očekávají od lékařů patričné výkony. Lékaři se snaží prostřednictvím nejmodernějších technik a metod udržet člověka co nejdéle naživu. Bohužel stále častěji, dopadem lékařských snah, vzniká dystanázie a odklon společnosti od smrti. Společnost se tak složitěji smiřuje se všemi přirozenými složkami koloběhu života – tedy i smrtí.¹⁸ Někteří lékaři vnímají smrt pacienta jako vlastní prohru a osobní selhání. V dnešní době se stává, že rodinní příslušníci viní ze smrti blízkého samotné lékaře. Často tak vznikají soudní spory, které nejen nevrátí blízkému člověku život, ale mohou mít i profesionální dopady na lékaře. Mnozí lidé vedou tyto spory právě proto, že se se smrtí blízkého nedokážou vyrovnat.

Abychom se dokázali přenést přes všechna úskalí, která doprovázejí umírání a smrt, je potřeba mít určité znalosti a dovednosti, které nám usnadní se s těmito nelehkými situacemi vypořádat. Nejlépe takovým způsobem, aby byla zachována důstojnost jak umírajících, tak i rodinných příslušníků.¹⁹ Zamyslíme-li se nad průběhem života, člověk se po celý svůj život na něco připravuje. Může se jednat o manželství, založení rodiny i jiné životní události. Pokud vytyčeného cíle nedosáhneme, stále máme možnost případnou chybu napravit. Ovšem málokdo z nás se připravuje a je připraven na smrt. Nic to však nemění na faktu, že smrt je jedinou jistou a nevyhnutelnou součástí našich životů.²⁰

Z tohoto shrnutí, ve kterém je nastíněn vztah společnosti a smrti, vyplývá hlavní význam thanatologie. Lidé prostřednictvím informací, které poskytuje thanatologie, dokážou pochopit a snáz uchopit umírání a smrt. Získanými informacemi

¹⁷ Srov. ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*, s. 17.

¹⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Rub života a líc smrti*. Praha: Orbis, 1975, s. 13.

¹⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 15.

²⁰ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*, s. 17.

mohou pomoci nejen sobě, ale také umírajícím, jelikož ví, jaké potřeby mají umírající lidé. Thanatologie se snaží o opětovné začlenění komunikace o smrti do společnosti.

1.3 Výčet témat thanatologie

Thanatologie obsahuje několik témat souvisejících s umíráním a smrtí. Tato témata jsou přehledně zpracována zatím pouze v knize Heleny Haškovcové. Doposud byla tato témata využívána pro výuku zdravotníků na vysokých školách, ale díky přehledné knize *Thanatologie: nauka o umírání a smrti* je thanatologie přístupná i široké veřejnosti.

1.3.1 Moderní medicína

Jak jsem již uváděla, moderní medicína je jedním z důležitých témat nejen dnešní doby, ale i thanatologie. Thanatologie zmiňuje skutečnost týkající se historické medicíny, kdy k sobě měli lékař a pacient vztah jako odborník a laik. Pacient zachovával respekt k lékaři, který si byl vědom moci nad pacientem, současně však i omezených diagnostických a léčebných možností. Vznikala tak individuální vazba a přístup lékařů k pacientům. Dnešní moderní medicína vzrůstá do obrovských rozměrů a je zřejmé, že jeden lékař nemá kompetence k léčení všech zdravotních problémů pacienta. Tím vzniká komplexní péče týmu lékařů, kteří pečují o pacienta a vytrácí se veškerá individuální vazba.²¹ Jedná-li se o pacienta, kterého rodina opustila a nechala ho samotného v nemocničním prostředí, je pacient provázen samotou a smutkem. Pro uzdravení pacienta je samozřejmě důležitý i dobrý psychický stav a s ním spojený optimistický přístup k léčbě.

1.3.2 Paliativní medicína

Dalším tématem, kterým se zabývá thanatologie, je paliativní medicína. Pro thanatologii představuje paliativní medicína optimální řešení v případě umírajících a nemocných lidí. Pro vymezení paliativní medicíny uvádím definici dle Světové zdravotnické organizace (WHO) z roku 2002 :

"Paliativní péče je takový přístup, který zlepšuje kvalitu života nemocných a jejich rodin a který čelí problémům spojených s život-ohrožujícími chorobami pomocí prevence

²¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 19-20.

a úlevy utrpení...²²

K paliativní péči se uchylujeme ve chvíli, kdy kurativní terapie nepřináší žádné pozitivní výsledky ve stavu pacienta. Lékaři mohou přestat léčit pacienta, ale nesmí o něj přestat pečovat. Tato metoda se používá především v hospicích a zlepšuje psychický stav pacienta.

1.3.3 Hospic

Hospic je zařízení, které se snaží vytvořit prostředí domova. Liší se od nemocnice nejen příjemným a klidným prostředím, ale i denním programem pro pacienty. Hlavní náplní hospice je paliativní péče, jež se realizuje pomocí kvalitních pomůcek, které v takovém množství nenalezneme v jiných nemocničních zařízeních.²³ Prostor je jedním z nejdůležitějších faktorů s vlivem na zdravotní stav pacienta. Hospic disponuje nejen pozitivním prostředím, ale i osobní péčí zdravotníků. Důraz se klade především na schopnost empatie nebo-li schopnost lékařů vžít se do stavu pacienta. Nemocný člověk empatii lékařů vycítí a uvědomí si, že pro něj opravdu dělají maximum.²⁴ Důležitou funkcí zdravotníků je vzájemná spolupráce s rodinou. Není-li rodina dostatečně připravena na péči o nemocného a jeho smrt, může nemocnému dokonce přitížit a to nejen po psychické stránce. Těžce nemocný (nebo umírající) člověk ztrácí nemalé množství životních jistot. Proto se ve výsledku může stát, že nemocný zareaguje agresivně na situaci, která se v jeho životě nově vyskytla.²⁵

1.3.4 Eutanazie

Mluvíme-li o thanatologii jako o vědě, která obsahuje určitý soubor znalostí a dovedností týkajících se smrti, nesmíme opomenout eutanazii. Eutanazie patří k jednomu z nejdiskutovanějších témat dnešní společnosti. Setkáme se samozřejmě s argumenty ospravedlňujícími eutanazii a zároveň i s názory zdůvodňujícími její nevhodnost. Thanatologie se tímto tématem zabývá obecně a to takovým způsobem, že neovlivňuje čtenáře určitým názorem, ale pouze rozšiřuje obzor jejich znalostí týkajících se tohoto tématu.

²² MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada, 2005, s.62.

²³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 45-46.

²⁴ Srov. KÜBLER-ROSSOVÁ, E. *O smrti a umírání*. Praha: Arica, 1993, s. 34.

²⁵ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*, s. 18.

Abychom byli schopni orientovat se v obecné teorii eutanazie, uvádím její základní druhy.

a) *Vyžádaná eutanazie*: Pacient si o eutanazii sám zažádá, tudíž ji můžeme považovat za dobrovolnou. Dále se objevují případy, kdy je pacient neschopen se vyjádřit a požádat o ukončení života, lze však předpokládat, že by si jej přál.

b) *Nevyžádaná eutanazie*: Jedná se o eutanazii, která není pacientem žádaná. Týká se vážných onemocnění, kdy lékaři udělali maximum a pacient je udržován naživu prostřednictvím přístrojů.

c) *Nedobrovolná eutanazie*: Právě tento typ bývá považován za zneužívání eutanazie. Jedná se o stav, kdy je eutanazie provedena i přes to, že o ni pacient nežádal.²⁶

V knize *Thanatologie* od Heleny Haškovcové je rozdělení rozšířeno o dva další pojmy.

d) *Asistovaná sebevražda*: V této formě eutanazie je vážně nemocný pacient, který trpí nesnesitelnými bolestmi a požádá lékaře o možný způsob ukončení života. V tomto případě nevykoná smrt lékař, ale sám pacient.

e) *Prenatální eutanazie*: Tato eutanazie by se dala přesněji vymezit jako interrupce ze sociálních důvodů.²⁷

1.3.5 Kategorie kvality života

Téma se zabývá smyslem lidského života během nemoci a je zároveň jistým návodem pro příbuzné umírajícího. Umírající, těžce nemocní lidé, často ztrácí naději na uzdravení, a tím se pro ně vytrácí i smysl lidského bytí. Lékaři se snaží ze všech sil uzdravit pacienta po fyzické stránce, ale málokterému lékaři přebývá čas na psychickou péči.

Od toho jsou tady nejbližší lidé. Je náročné uklidnit nemocného a pokusit se mu pomoci nalézt smysl života. Někdy stačí člověku připomenout, že je jedinečný. Nikdo nebyl, není a nebude stejný jako je on. Pokud se budeme navzájem chápat tímto způsobem, budeme se k sobě chovat s úctou. Důležité je také uvědomit si sílu okamžiku, protože okamžik, který momentálně prožíváme, je jedinečný a neopakovatelný. Když dokážeme takto přemýšlet, rozhodně se naučíme lépe

²⁶ Srov. POLLARD, B. *Eutanazie ano či ne?*. Praha: Dita, 1996, s. 22-23.

²⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 120.

hospodařit s naším drahocenným časem.²⁸

Život má smysl i v té nejtěžší situaci. Jsme schopni naplno žít pouze tehdy, pokud dokážeme nálezat a vytvářet hodnoty v jednotlivých a neopakovatelných okamžicích. Nevýhodou dnešního uspěchaného světa je nejistota a z toho vyplývající ztráta smyslu života. Ovšem i přes to, že je ztráta zaměstnání (či jiná nepříjemná životní událost) nečekaná a vyčerpávající, nesmíme ztrácet smysl našeho drahocenného a jedinečného života. Musíme si uvědomit, že i bez zaměstnání jsme schopni naplňovat život vytvářením hodnot (tvůrčími, prožitkovými, postojovými...).²⁹ Přitom by stačilo se na chvíli zastavit a přemýšlet, v klidu a bez rozptylování. Člověk by se pak na svět díval jinýma očima a s pochopením pro druhé.

²⁸ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*, s. 37-38.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 38-39.

2 Souvislost pedagogiky a thanatologie

V této kapitole stanovím definici thanatopedagogiky, tedy vědy, která doposud neexistuje. Dle načtené literatury z pedagogiky a thanatologie vymezím její definici, cíl a předmět. Budu vycházet z literatury například od Jana Průchy, Heleny Haškovcové, Marty Munzarové a dalších.

2.1 Definice thanatopedagogiky

Definice pedagogiky

Terminologie týkající se vymezení pojmu pedagogika je velmi rozličná. Jednu z možných definic pedagogiky uvádí Karel Kohout ve své knize *Základy obecné pedagogiky*:

*"Pedagogika...bud' podává úvahy a pravidla o vychování, podává je v celkové soustavě...anebo zaměstnává se určitým kruhem myšlenek praktických ze zkušenosti vzešlých ... V prvním případě jest pedagogika naukou teoretickou, v druhém případě praktickou"*³⁰

Dagmar Čábalová uvádí, že teoretický význam pedagogiky jako vědy spočívá v *"odhalování zákonitostí výchovy a vzdělávání, v rozvoji jedince i společnosti, v precizování pedagogických kategorií a v objevování nových souvislostí výchovy a vzdělávání ve vztazích s ostatními vědami."*³¹ Praktický význam pedagogiky spočívá ve výchovné realizaci ve školách a výchovných zařízeních. Prostřednictvím toho vznikají podněty pro řešení problémů edukace nejen pro učitele, ale i pro rodiče.³² Téměř shodnou definici uvádí Jan Průcha ve své knize *Moderní pedagogiky*, kde dělí pedagogiku na normativní a explanativní. Normativní pedagogika se zabývá vznikem určitých norem a vzorů, které se zabývají podmínkami pro realizaci edukace, tudíž výchovou a vzděláváním. Explanativní pedagogika se snaží vystihnout a vysvětlit různé jevy, které jsou přítomny v edukačním prostředí.³³

³⁰ KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*, s. 20.

³¹ ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011, s. 32-33.

³² Srov. tamtéž, s. 33.

³³ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 22.

Definice thanatopedagogiky

Nyní se zaměřím na provázanost pedagogiky a thanatologie. Pro docílení přesné a jasné definice thanatopedagogiky je potřeba si tuto vědu rozdělit na dvě části, a to normativní a explanativní, v tomto případě vycházím z definice pedagogiky od Jana Průchy. Normativní část obsahuje odhalování zákonitostí výchovy a vzdělávání v souvislosti se smrtí a umíráním, dále zákonitosti v rozvoji jedince i společnosti směrem k pochopení smrti a umírání, upřesňování thanatopedagogických kategorií a nalézání nových souvislostí edukace³⁴ s jinými vědami.

Explanativní část se zabývá reálnou stránkou thanatopedagogiky, kde se zjišťuje edukační praxe thanatopedagogiky v různých institucích. Tím vznikají podněty pro řešení problému edukace související se smrtí a umíráním pro učitele thanatopedagogiky a zároveň i celou společností.

Z toho vyplývá spekulativní definice thanatopedagogiky, která zní: Thanatopedagogika je vznikající vědní disciplína, která se zabývá teoretickými zákonitostmi edukace souvisejícími s umíráním a smrtí, dále rozvojem jedince a současně také společnosti směrem k pochopení smrti a umírání. Thanatopedagogika upřesňuje thanatopedagogické kategorie a nalézá nové souvislosti s jinými vědami. Zároveň se zabývá praktickou stránkou edukace související se smrtí a umírání v různých institucích, kde se zjišťují a stanovují vznikající problémy.

2.2 Předmět thanatopedagogiky

Předmět pedagogiky

V literatuře lze najít definice obsáhlé a vyčerpávající, ale také jasné a stručné. Příkladem stručné definice je vymezení předmětu pedagogiky od Františka Kardinála Tomáška, který tvrdí, že předmětem pedagogiky je výchova. Jelikož se rodíme jako čisté bytosti, které potřebují rodiči vést a připravovat až do dospělosti. zahrnuto vše, co se nějakým způsobem dotýká pedagogiky. Jsou to činitelé, kteří nám nějakým způsobem tvoří edukační realitu, poté realita samotná a také výsledky edukace.³⁵ Dalším komplexním, ale výstižným vymezením pedagogiky je opět definice z knihy *Moderní pedagogika*, tentokrát se však Jan Průcha přiklání k vymezení předmětu pedagogiky od Veroniky Krejčí:

³⁴ Srov. kap. 2.1.

³⁵ Srov. tamtéž, s.33.

"Předmětem zkoumání pedagogických věd jsou stavy, procesy a výsledky výchovného a vzdělávacího působení prostřednictvím cílevědomých (intencionálních) vlivů při formování osobnosti jedince, skupin i celé populace ve společenských podmínkách..."³⁶

Každá z uvedených definic předmětu pedagogiky obsahuje určitou část, která napomůže k co nejpřesnějšímu vymezení předmětu thanatopedagogiky.

Předmět thanatopedagogiky

V návaznosti thanatologie a pedagogiky lze chápat tyto předměty rozličnými způsoby. V případě předmětu pedagogiky jako výchovy by se jednalo v thanatopedagogice o výchovu v souvislosti s umíráním a smrtí, která by vedla k vytváření postojů, k individuální přípravě člověka, k určitému myšlení aj. Ve spojitosti thanatologie s komplexní definicí od Jana Průchy, která obsahuje veškeré prvky edukace, by předmětem thanatopedagogiky byly veškeré prvky smrti a umírání. Jednalo by se tedy o determinanty smrti, samotnou smrt a dopad smrti na jedince. Vzhledem k nejasnosti významu slovního spojení "determinanty smrti" by bylo vhodnější použít výčet faktorů způsobujících smrt, které je ovšem nutné rozdělit na dvě části. Jedna část fyzická (například: smrt, stáří) a druhá část duchovní (například: osud, Bůh). Každý z nás je individuální a jedinečná osoba, která si životní skutečnosti ospravedlňuje po svém, to platí především o smrti, která má různé druhy (rychlá, náhlá) a zároveň i dopady, které působí pozůstalým.³⁷

Shrnutím těchto definic předmětu pedagogiky a její provázaností s thanatologií lze definici vznikající thanatopedagogiky vymežit následujícím způsobem: Předmětem thanatopedagogiky jsou determinanty smrti, stavy a reakce jedince na fenomén smrti a umírání a následná výchova a vzdělávání jedince ke smrti a umírání.

³⁶ Tamtéž., s.25.

³⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 79-80.

2.3 Cíl thanatopedagogiky

Cíl pedagogické vědy

V odborné literatuře jsou cíle pedagogiky jako vědy vymezovány v návaznosti na daném paradigmatu, které pedagogové vyznávají. Obecným cílem pedagogiky je, aby se stala normální vědou. Měla by mít svou teorii sloužící k charakteristice předmětu zkoumání a zároveň by tato teorie měla vymezovat poznatky, ke kterým se v tomto předmětu dospělo. Dalším prvkem normální vědy je vlastní metodologie, tudíž určitý soubor metod a principů sloužících k výzkumu předmětu bádání. Posledním požadavkem je "*organizační infrastruktura*", která realizuje poznatky z vědy a nabízí je k praktickému využití.³⁸

Cíl aplikované pedagogiky

Pedagogika má svou hierarchii cílů, které prezentuje. Na vrcholu stojí "vůdčí cíl", jakýsi obecný cíl pedagogiky. Ten se zaměřuje například na schopnost jedince zodpovědně nakládat s lidskou svobodou. Následuje "hrubý cíl" charakterizující výsledky učení, kterých by se mělo dosáhnout. Poslední jsou "jemné cíle", které nejsou nikde jasně vymezeny a má je v plné kompetenci pedagog.³⁹ Obecně můžeme chápat cíl aplikované pedagogiky jako utváření tělesných i duševních složek osobnosti se zaměřením na tradice dané společnosti a také osvojování určitých vědomostí a dovedností.⁴⁰ Z těchto poznatků vyplývá, že cílem aplikované pedagogiky je vzdělání – konkrétní vzdělávací výsledky. Tedy soubor vědomostí, které si žák osvojil v konkrétních předmětech. Dále jsou to dovednosti a osobní postoje.⁴¹

Cíl pedagogické vědy a thanatologie

Propojením cíle pedagogiky jako vědy s thanatologií vznikl podobný problém. Aby mohla skutečně vzniknout nová vědní disciplína, která by se zabývala umíráním a smrtí, musí mít stejné prvky, o které se snaží pedagogika, tedy jasně danou teorii, metodologii a organizační infrastrukturu.

³⁸ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s.14.

³⁹ Srov. MUCHOVÁ, L. *Cíle a cesty*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996. s. 39.

⁴⁰ Srov. KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*, s. 23-24.

⁴¹ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 363-364.

Cíl aplikované pedagogiky a thanatologie

V případě hierarchie thanatopedagogických cílů je "vůdčím cílem" obecné přijetí umírání a smrti. "Hrubý cíl" je charakterizován vytvořením postoje k umírání a smrti a schopnosti hovořit o umírání a smrti ve společnosti. Dalším cílem je asertivita, tedy prosazení vlastního názoru ve společnosti.⁴² "Jemné cíle" se týkají individuálních cílů thanatopedagoga. Pokud sjednotím cíl aplikované pedagogiky s thanatologií, vzniká spekulativní cíl orientovaný na rozvoj schopnosti člověka přijmout smrt jako součást svého života, dokázat o ní přemýšlet, hovořit, a tím ulehčit nesnadné situace při smrti blízkého člověka. Mezi cíle thanatopedagogiky patří také vytvoření postoje jedince k umírání a smrti. Tento postoj můžeme chápat jako „*naučenou dispozici chování, jak reagovat*“⁴³.

⁴² Srov. ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*, s. 78.

⁴³ MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s.64.

3 Základní terminologie thanatopedagogiky

3.1 Edukace

Edukace je relativně nový pojem, který zahrnuje výchovu a vzdělávání. Tento pojem vznikl z důvodu nutnosti propojení výchovy a vzdělávání, jelikož v praxi se výchova a vzdělávání vždy navzájem prolínají. Navíc je tento pojem ekvivalentem k mezinárodně používanému anglickému pojmu "education".⁴⁴ O thanatopedagogice můžeme užitím jednoduché definice říci, že je to věda o výchově a vzdělávání související se smrtí a umíráním. I v tomto případě je vhodné používat místo výchovy a vzdělávání pojem edukace. Thanatopedagogika je tedy vědou o edukaci související se smrtí a umíráním.

Výchova

Již v pravěku můžeme nalézt první náznaky výchovy. Jelikož se lidé zabývali lovem a sběrem plodů, děti od útlého věku jejich činnosti napodobovaly. Původně se tedy nejedná o výchovu spojenou s vědomostmi, ale spíše praktickými aktivitami. Důležitým prvkem výchovy byla také hra, kde se imitovaly životní činnosti dospělých jedinců. Cílem výchovy tedy byly praktické činnosti nutné k zachování života jedince.⁴⁵

Výchova je základní součástí a především metodologií pedagogiky. Použijeme-li jednoduchou definici, lze hovořit o záměrném působení na jedince, kterým se rozvíjí složky jeho osobnosti, a tím vzniká snaha dosáhnout pozitivních změn v jeho životě.⁴⁶ Ovšem někteří odborníci vymezují výchovu poněkud obsáhlejším způsobem, například František Kardinál Tomášek tvrdí, že výchovou je možné působit do nitra dítěte, a tím vyvolat požadovanou odezvu na různé stránky osobnosti (intelektové, citové, sociální), které se díky působení vychovatele mohou rozvíjet a napomoci tak jedinci dosáhnout svého životního cíle.⁴⁷

Metodologií thanatologie je, obdobně jako v pedagogice, výchova a výuka. Thanatologií se zabývají především studenti zdravotnických vysokých škol. Ti v tomto věku negligují smrt, proto je výchova a výuka thanatologie přímo spjata

⁴⁴Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 60.

⁴⁵Srov. ŠLÉGL, J. *Dějiny výchovy dětí předškolního věku*, s. 5-6.

⁴⁶Srov. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 257.

⁴⁷Srov. TOMÁŠEK, K., F. *Pedagogika: pro vychovatele a rodiče*, s.11.

s osobním zráním. Člověk, který má v péči umírající, k nim přistupuje podle toho, jak je pro něj samotného srozumitelný fenomén smrti a umírání. Proto se na školách realizují cvičení, která napomohou člověku uvědomit si vlastní konečnost a pochopit smysl smrti.⁴⁸ Výčet příkladů uvádí Helena Haškovcová ve své knize *Thanatologie*. Z těchto příkladů jsem vybrala dvě metody nejvhodnější pro mladé studenty nebo účastníky, kteří se chtějí naučit přemýšlet o smrti. Jedná se o metody, které jim napomohou dokázat se zamýšlet jak nad svou smrtí, tak nad smrtí svých blízkých. Metodu b) jsem zároveň měla možnost vyzkoušet v praxi, proto uvádím reakci studenta na tuto metodu.

a) „Metoda her“

Utvoří se kruh účastníků (počet 10-15) a do středu kruhu se zvolí jeden lékař a jeden pacient. Kantor vymyslí, na jaké téma se bude hrát. Může se jednat například o nevléčitelnou rakovinu jater a pacient žádá po svém lékaři eutanázii. Lékař má za úkol vymýšlet pádné argumenty, které napomohou pacientovi po psychické stránce. Cíl této aktivity tkví ve zvýšení osobního pochopení umírání a smrti.⁴⁹ Úskalí této metody spočívá v tom, že účastníci musí být dostatečně empatičtí, aby dokázali simulovat dialog a to takovým způsobem, aby vyvolali u ostatních určitý posun k vlastnímu přemýšlení.

b) „Nárys životní linie“

Tato metoda se dělí na dvě části. V první části mají účastníci za úkol nakreslit na papír přímku, na které naznačí své zrození a současnost. Na této přímce mají vyznačit pro ně důležité životní situace. Pro lepší přehlednost je možné napsat si stručné poznámky, které zlepšují přehlednost přímky. Druhou částí je grafické znázornění své smrti a životních cílů, kterých by chtěl člověk docílit mezi současností a smrtí. Důležité jsou také okamžiky, ve kterých by se tyto cíle měly uskutečnit, zde jsou opět vhodné pro přehlednost stručné poznámky. Cílem této metody je schopnost člověka zamyslet se nad svým životem a cíli.⁵⁰ Při užití této metody v praxi se ukázalo, že pro některé jedince je opravdu nepříjemné o smrti jakkoli přemýšlet. Subjekt dostal za úkol vypracovat tuto

⁴⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie*, s. 180-181.

⁴⁹ Srov. tamtéž. s. 183.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 182-183.

přímku. Celou přímku zvládal velmi dobře, dokud nedošlo na vyznačení smrti. Jako důvod uvedl, že si nechce nic přivolávat, není mu příjemné jen tak přemýšlet o smrti a s tímto odůvodněním odmítl přímku dokončit. Tento příklad poukazuje na to, že by měl být studentům dostatečně vysvětlen cíl této metody.

Vzdělávání (vzdělání)

Jestliže je edukace charakterizována jako výchova a vzdělávání, je zapotřebí vymezit kromě výchovy také vzdělávání. Vzdělávání může být chápáno jako systém kurikula a zároveň součást procesu socializace jedince.⁵¹ Dagmar Čábalová uvádí, že vzdělávání je *"proces získávání vědomostí, dovedností, postojů, hodnot, norem a metod dalšího získávání poznatků..."*⁵². Jedná se tedy nejen o určité shromažďování informací, ale o celkový rozvoj osobnosti jedince, a to jak v socializaci, tak i enkulturaci a personalizaci. Vzdělání je tedy možné chápat jako cíl vzdělávání. Můžeme hovořit o určitém souboru *"získaných vědomostí, dovedností, postojů názorů, hodnot, norem."*⁵³ Výsledkem je tedy jedinec, který je všestrannou a orientovanou osobností. Vzdělávání v thanatologii probíhá prostřednictvím prezentované teorie. Tato teorie je souborem poznatků, vědomostí a dovedností, které se zprostředkovávají jedinci.

Edukace thanatopedagogiky

Prostřednictvím edukace thanatopedagogiky se záměrně působí na jedince, a tím se rozvíjí složky osobnosti a vzniká snaha dosáhnout schopnosti zastávat kladný postoj ke smrti a umírání. Zároveň dochází k procesu získávání vědomostí, dovedností, postojů a poznatků z oblasti smrti a umírání. Výsledkem úspěšné edukace thanatopedagogiky je jedinec, který je všestrannou a orientovanou osobností v oblasti smrti a umírání, a to takovým způsobem, že dokáže o smrti hovořit a přemýšlet.

⁵¹ Srov. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 270-271.

⁵² Srov. ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*, s. 29.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 29.

3.2 Edukační procesy

S edukací souvisí několik dalších odvozených pojmů, které je potřeba pro lepší orientaci v pedagogické teorii charakterizovat. Jedním z nejzákladnějších pojmů jsou edukační procesy. Edukační procesy jsou veškerá jednání člověka, která způsobují učení subjektu prostřednictvím informací, které poskytuje druhý subjekt. Edukační procesy probíhají v životě lidí již od narození. Například ovládnutí mateřského jazyka, kdy je dítě subjektem, který se učí, a ostatní členové rodiny mu toto učení zprostředkovávají jak záměrně, tak i nevědomě. Proto patří edukační procesy mezi důležité podmínky rozvoje společnosti.⁵⁴ Edukační procesy můžeme také chápat jako *"složitý otevřený systém, jímž se rozumí uspořádaná organizace vzájemně závislých a ovlivňujících se prvků, spojených s vnějším prostředím zpětnou vazbou."*⁵⁵ Z těchto definic vyplývají prvky charakteristické pro edukační procesy, tudíž subjekt, který se učí na jedné straně, dále subjekt, který vyučuje, na druhé straně, a samotné učení.⁵⁶

Edukační procesy probíhající v thanatopedagogice jsou definovány jako složité procesy, při kterých se subjektům zprostředkovávají témata smrti a umírání. Prostřednictvím thanatopedagogických procesů se napomáhá jedinci vytvořit si postoj, který vede k pochopení a osobnímu přijetí existence smrti a umírání. Zároveň by měl být jedinec schopen hovořit ve společnosti o smrti a umírání a umět přemýšlet o smrti v běžném životě. Z toho vyplývá i potřeba určité asertivity jedince. Témata smrti a umírání se poskytují subjektům nejen teoretickými poznatky, ale také praktickými metodami (hry, ukázky rozhovory s umírajícími, dokumenty o smrti a umírání, filozofické diskuze a další...).

3.3 Vytvoření postojů

Vytváření postojů se skládá z afektivní, kognitivní a funkcionální složky. U dospělého (dospívajícího) jedince probíhá vytváření postojů tak, že si na základě racionálních argumentů zařadí určitý objekt a dle jeho postavení jedná. U dětí se tak děje opačným způsobem, nejdříve jedná a vytvoří si afektivní složky a až s přibývajícím věkem se začnou objevovat i kognitivní složky. Důležitou funkci při vytvoření (změně) postojů má afektivní složka.⁵⁷

⁵⁴ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 65-66.

⁵⁵ MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*. Bruno: Paido, 2003, s.13.

⁵⁶ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 65.

⁵⁷ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s. 66-67.

Při vytváření postojů v thanatopedagogice je nutné postupovat s ohledem na rozvoj všech složek. Funkční složka se u dítěte rozvíjí tzv. "spoluprováděním" - například návštěvy hřbitovů (Vánoce, Dušičky...). Tímto jednáním vzniká původ postoje. Afektivní složka se rozvíjí v návaznosti na funkční složku. Jelikož jednání, kterým se dítě zabývá, probíhá vždy v nějakém "afektivním okolí". Dítě může reagovat na přítomnost matky, známých tváří nebo různých prvků prostředí (barevné záclony, zdi...). Tyto prvky v něm mohou vyvolat dojem pozitivního klimatu a tomu odpovídá určitý citový stav. Pokud se v afektivní prostředí opakovaně nachází, může si dítě spojit svou zkušenost například s umíráním a smrtí. Příkladem může být vyprávěná pohádka od matky s tématem umírání a smrti. Poslední kognitivní složka se vyvíjí nakonec, jelikož až s vývojem kognitivních schopností se může stávat postoj pro jedince důležitý. Pro rozvoj této složky by byla důležitá thanatopedagogika na základních školách, kde dospívající lépe pochopí a kriticky prozkoumá témata umírání a smrti, ve kterých sám vyrůstal. Tím si vytvoří vlastní obraz o umírání a smrti.⁵⁸ Z toho vyplývá potřeba pěstování postoje k umírání a smrti již od útlého věku. Jelikož není v rodinách běžné bavit se o umírání a smrti, je potřeba tuto úlohu zastávat alespoň ve školách a ostatních institucích.

3.4 Zkušenost

Další důležitý proces, který umožňuje efektivní *výuku* umírání a smrti, je zkušenost. Zkušenost se obecně chápe jako určitý souhrn osobních vědomostí, zájmů, prožitků a dalších aktivit a prvků, které jsou získány během života a mají nějaký smysl pro jedince. Těžko se tyto individuální zkušenosti předávají ostatním.⁵⁹ Již z definice je zřejmá důležitost zkušenosti při práci s thanatopedagogikou. S novou zkušeností je však spojena nejistota a nedůvěra. Obecným strachem z nejistot je možné zdůvodnit absenci tématu umírání a smrti ve společnosti. Lidé si jednoduše nechtějí znepříjemňovat život přemýšlením o smrti a umírání. Pokud však postavíme novou zkušenost na něčem dosavadním, znamená to, že uvidíme věci tak, jak jsme je doposud neviděli. V návaznosti na thanatopedagogiku bychom mohli zkušenost brát jako změnu vědomí (postoje) lidí k umírání a smrti. Člověk zakusí novou skutečnost či vztah. Tento

⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 66-67.

⁵⁹ Srov. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 248.

nový jev může již existovat, ale člověk ho objeví tím, že si ho uvědomí.⁶⁰ Objeví smysl v přemýšlení nad smrtí a dokonce i hodnotu svého života.

4 Obecná charakteristika thanatopedagogické vědy

4.1 Obsah thanatopedagogiky

Pedagogika obsahuje mnoho úkazů a problematických oblastí týkajících se edukace. Následkem velkého množství jevů se rozšířila do několika disciplín. V této kapitole se zaměřím pouze na ty disciplíny, které korespondují s thanatologií, a tím mi napomohou ke spekulativní teorii thanatopedagogiky.

4.1.1 Filozofie výchovy, thanatologie a thanatopedagogika

Filozofie výchovy je disciplína zabývající se vysvětlováním nejdůležitějších problémů, které souvisí s realizací edukačních procesů ve společnosti. Z této definice vyplývá potřeba a důležitá role filozofie výchovy. Ovšem problém nastává ve spekulativním charakteru disciplíny, jelikož teorie filozofie výchovy je pro společnost nesrozumitelná, vyjímaje úzký okruh specializovaných odborníků. Tímto ztrácí filozofie výchovy smysl jak pro praktické využití, tak i pro ostatní pedagogické teorie.⁶¹ Filozofie výchovy vychází z *"filozofie procesu výchovy a filozofie pedagogiky jako vědecké teorie."*⁶²

Filozofii výchovy charakterizuje obecný světový pohled na výchovu, ze kterého vyplývá koncepce člověka a jeho osobní vychovatelnost, rozvoj a smysl života. Dále ji charakterizuje také metodologie zkoumání výchovy, možnosti poznání lidské osoby a otázky výchovy z hlediska etiky, stanoviska, která se vztahují k lidskému životu a světu hodnot a určují normativní konstrukci pro teoretické pojetí cílů a povahy výchovy⁶³

Filozofie výchovy se zabývá řešením témat důležitých pro dostatečnou efektivnost edukace, jedná se například o otázky typu: Jakou úlohu má zastávat edukace, má být hlavním nebo pouze doplňujícím činitelem ve výchově? Má být edukace zaměřena na rozvoj lidí nebo zacílena na profesní přípravu? Jaké lidské

⁶⁰ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s.70-73.

⁶¹ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 46.

⁶² WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 68.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 68.

hodnoty mají být zahrnuty v edukaci? Má edukace vytvářet hodnoty a postoje?⁶⁴

Filozofie výchovy a thanatopedagogika

Otázky umírání a smrti patří již po tisíciletí k nejsložitějším otázkám, kterými se zabývá filozofie.⁶⁵ Filozofie nabízí možnosti řešení těchto otázek, a proto by měla být filozofie výchovy spjata s thanatopedagogikou. V takovém případě by její náplní byl komplexní pohled na edukaci související se smrtí a umíráním a z toho vyplývající koncepce člověka a jeho vychovatelnost ke smrti a umírání. Dále je její náplní zkoumání edukace, kde se zjišťuje lidské poznání v oblasti smrti a umírání. Následně řešení otázek edukace souvisejících se smrtí a umírání z hlediska etiky, dále postoje charakteristické pro člověka ke smrti a umírání a v neposlední řadě vytváření konstrukce pro teoretické cíle a povahy thanatopedagogiky.

Témata filozofie výchovy a thanatopedagogika

Mezi témata filozofie výchovy v thanatopedagogice se řadí úloha thanatopedagogiky. Jedná se o důraz kladený na formování a vzdělávání jedince v oblasti umírání a smrti. Thanatopedagogika, tedy edukace související s umíráním a smrtí, tvoří doplňujícího činitele ve výchově a vzdělávání. Mezi další témata se řadí obsah thanatopedagogiky, tedy soubory informací o umírání a smrti, které se různými způsoby zprostředkovávají jedincům. Tato edukace formuje osobnost jedinců směrem k pochopení umírání a smrti, tím se dosahuje nejen rozvoje osobnosti jedince, ale také celé společnosti. Jako další téma následují hodnoty v thanatopedagogice, jelikož hodnoty by měly být součástí každé formace týkající se osobnosti jedince. V thanatopedagogice by měl být důraz kladen na získávání znalostí, přátelství, vzájemnou pomoc, spolupráci, lásku, empatii a další. Úkolem thanatopedagogiky je nejen vytvářet hodnoty, ale především postoje a asertivní chování.

⁶⁴ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 48.

⁶⁵ ŠIKLOVÁ, J. *Vyhoštěná smrt*, s. 13.

4.1.2 Pedagogická antropologie a thanatopedagogika

Pedagogická antropologie patří k méně známým oblastem pedagogické vědy, ačkoli je velmi důležitou součástí pro vzdělávací praxi. Při zkoumání edukačních procesů působí faktory psychologické, sociologické a zároveň také kulturně antropologické. Kulturně antropologické faktory se odvíjí od kulturních vzorců lidí – například u nás v České republice je jiná výchova než v Číně. Kulturní antropologie je věda, která se zabývá chováním jedince v závislosti na kultuře, ve které žije. Zabývá se tedy popisem různých rituálů, postojů a zvyků dané kultury. Jelikož má kultura velký vliv na edukaci jedince, vznikla právě disciplína pedagogické antropologie.⁶⁶

Pedagogická antropologie může být chápána také jako *"pedagogický směr, který se snaží objasnit člověka a jeho životní projevy jako jednotu, tedy včetně výchovy. Využívá přitom jak antropologie biologické, tak kulturní..."*⁶⁷

Klíčovými pojmy jsou edukace a kultura a jejich vzájemný vztah, který je dvojí povahy:

- a) Kultura je předávána prostřednictvím socializace, kde je podstatou učení. V takovém případě to jsou procesy enkulturace, jelikož si jedinec osvojuje kulturu, do které vyrůstá. Právě těmito procesy se zabývá pedagogika.
- b) Různé edukační procesy jsou realizovány v kontextu dané kultury. Jedinec je formován právě dle kultury, ve které probíhá edukace.⁶⁸

Edukace související se smrtí a umíráním je velmi ovlivněna kulturou. U nás v České republice je smrt z kultury vytěsněna, tudíž není jednoduché prosadit byt' jen spekulativní myšlenku o výuce smrti a umírání. S pedagogickou antropologií souvisí socializace, jelikož se člověkem nestáváme sami od sebe a do určité kultury vyrůstáme a přijímáme tak hodnoty a názory.⁶⁹ Můžeme tedy hodnotit socializaci jako prostředek pedagogické antropologie. Jedinec si tedy i pomocí socializace osvojí kulturu, která vytěsnila umírání a smrt. Prostřednictvím thanatopedagogiky je možné změnit jedince, skupiny a nakonec postoj celé společnosti ke smrti a umírání. Těmito vazbami by mohla postupně vznikat i nová kultura.

⁶⁶ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 62-63.

⁶⁷ WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 145.

⁶⁸ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 64.

⁶⁹ Srov. MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*, s. 80.

4.1.3 Otázka evaluace v thanatopedagogice

V úvodu se zaměřím na pedagogickou evaluaci, jakožto vědecký a praktický obor. *Pedagogický slovník* ji charakterizuje jako: "...zjišťování, porovnávání a vysvětlování dat charakterizujících stav, kvalitu, efektivnost vzdělávací soustavy."⁷⁰ Pedagogická evaluace čerpá z evaluačního výzkumu. Jedná se o zkoumání výsledků edukace, tedy pokroků, které vznikají u vzdělávaných jedinců působením kurikula. Výsledky edukace mají různou charakteristiku. Může se jednat o *kognitivní vlastnosti*, které jsou charakterizovány znalostmi, které si jedinec osvojil, dále změny ve slovní zásobě nebo změny intelektu. *Kognitivně-motorické vlastnosti* se týkají různých obecných dovedností jako jsou řečové či pracovní dovednosti. Další jsou *kognitivně-afektivní vlastnosti*, které představují určité osvojené kulturní vzorce, zájmy i přesvědčení.⁷¹ Zkoumáním se zjišťují také efekty edukace nebo-li implikace vyvolané u jedinců a v celé společnosti dopadem výsledků edukace. Rozdíl mezi efekty a výsledky je takový, že efekty jsou dlouhodobé (někdy celoživotní) a jejich měření je náročnější než u výsledků.⁷²

Pedagogickou evaluaci tvoří teorie a metodologie. Teorie zahrnuje poznatky, které popisují edukační realitu jako hodnotitelný prvek. Metodologie představuje určitý soubor metod a technik, prostřednictvím kterých se volí postup, jakým se bude hodnocení provádět, aby co nejpřesněji odpovídalo skutečnosti.⁷³

Specifickou oblastí pedagogické evaluace se stala edukometrie, jakožto základna pro pedagogickou evaluaci. Prostřednictvím edukometrie se měří výkony vzdělávaných žáků a studentů.⁷⁴ V pedagogické evaluaci se hodnotí několik oblastí: vzdělávací efekty žáků, celkový proces vyučování, pedagog a jeho samotná činnost, programy sloužící ke vzdělávání, školské instituce a další.⁷⁵

⁷⁰ WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 146-147.

⁷¹ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 363.

⁷² Srov. tamtéž, s. 363-364.

⁷³ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 124-125.

⁷⁴ Srov. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 147.

⁷⁵ Srov. ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*, s. 159-160.

Evaluace v thanatopedagogice

Evaluace se zabývá výsledky v thanatopedagogice, konkrétně zkoumáním osvojených znalostí z thanatopedagogiky (témata smrti a umírání), zkoumáním změn v myslí studenta a následně postoj studenta k umírání a smrti. Dále je zkoumána schopnost komunikace o tématech umírání a smrti a to nejen ve vzdělávacích institucích, ale i mimo ně. Následně pak schopnost doprovázet umírající a nemocné. Dalším předmětem zkoumání je povědomí člověka o umírání a smrti, jakožto prvku, který tvoří neodmyslitelnou součást koloběhu života.

Cílem edukace thanatopedagogiky je jedinec, který se orientuje v tématech smrti a umírání a zastává takový postoj, díky kterému dokáže přijmout smrt jako součást svého života, zároveň projevuje asertivní chování, kterým napomáhá k začlenění témat umírání a smrti do společnosti.

Thanatopedagogickou evaluaci tvoří teorie, tedy soubor poznatků, který se zabývá popisem thanatopedagogické reality (edukace související se smrtí a umíráním) a dále metodologie, která se skládá ze souboru metod a technik sloužících k hodnocení edukace, související s umíráním a smrtí (pozorování, dotazníky, osobní rozhovory...).

4.2 Výzkum thanatopedagogiky

Nejdříve se budu zabývat pedagogickým výzkumem a poté tyto poznatky použiji ve výzkumu thanatopedagogiky, jelikož výzkum se řadí k nejdůležitějším nástrojům k odhalování pedagogické reality. Pedagogický výzkum realizuje nespočet odborníků a profesionálů. Cílem výzkumu je vyřešení podstatných pedagogických problémů. Případně se výzkum zabývá objevováním nově vznikajících zákonitostí edukace. Úkolem výzkumu je reagovat na společenské potřeby týkající se edukační reality a potvrzení či vyvrácení poznatků, dále pak objevování nových procesů a jevů v oblasti výchovy a vzdělávání. Poznatky vyplývající z výzkumu mohou napomoci pedagogům (ale i vychovatelům či rodičům) zdokonalovat proces výchovy a vzdělávání.⁷⁶

Pedagogický výzkum je jednání, jehož předmětem je edukační realita. Účelem je konstruktivně charakterizovat a ujasnit různé jevy týkající se edukační reality. Výzkum má různé metody i funkce a je praktickou činností, jelikož vychází z lidského

⁷⁶ Srov. ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*, s. 89.

jednání. Zároveň má i svou teoretickou stránku, je založený na určité teorii.⁷⁷ Poněkud výstižnější a stručnější definici uvádí Dagmar Čábalová v knize *Pedagogika: "Pedagogický výzkum zkoumá pedagogické procesy, jevy a vztahy, využívá získané informace k jejich vysvětlení, vyvrácení nebo předvídání."*⁷⁸ Výzkum se dělí na několik typů, jedná se například o základní, aplikovaný nebo terénní výzkum.⁷⁹

Thanatopedagogický výzkum

Thanatopedagogický výzkum plní důležitou funkci při realizaci thanatopedagogiky, jelikož se jeho prostřednictvím řeší různé problémy týkající se edukace související s umíráním a smrtí. Hlavním úkolem je reakce na společenskou potřebu thanatopedagogiky či objevování nových prvků v oblasti edukace související se smrtí a umíráním. Tím se thanatopedagogika stále zdokonaluje a tak přispívá společnosti. Výzkum tvoří praktická činnost a teoretická činnost.

Uvádím několik příkladů thanatopedagogického výzkumu:

Základní výzkum: Vyjasňování základních problémů probíhajících během edukace související se smrtí a umíráním.

Příklad: Jakým způsobem má být teorie thanatopedagogiky vmísena do společenského života, aby dokázala efektivně rozvíjet osobnost směrem ke smrti a umírání?

Aplikovaný výzkum: Zaměřen na výsledky a efekty, které způsobuje edukace související se smrtí a umíráním, následně možnost tyto výsledky a efekty využít ke zdokonalování thanatopedagogické praxe.

Příklad: Skupina jedinců je schopna hovořit o smrti a umírání, pokud je tímto tématem někdo cíleně vede. Tudiž by se v thanatopedagogice mohli jedinci učit, jak mluvit ve společnosti o smrti a umírání.

Terénní výzkum: realizován přímo v dění thanatopedagogiky

Příklad: Pozorování chování jedinců při thanatopedagogickém dokumentu a následný rozbor tohoto dokumentu.

⁷⁷ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 438.

⁷⁸ ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*, s. 89.

⁷⁹ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 185-187.

4.3 Metody thanatopedagogického výzkumu

Metody pedagogického výzkumu jsou hlavním nástrojem pro realizaci samotného výzkumu. Existuje velké množství metod, ale většinou jsou převzaté z jiných věd sociálního charakteru. Problém nastává pokud se metody nerealizují přesně daným postupem, v důsledku čehož vznikají nepřesné výsledky zkoumání, které nemají žádný význam pro pokrok pedagogického výzkumu.⁸⁰ Výběr metody závisí na zvoleném typu výzkumu. Ve výběru teoretického popisu metod se opět zaměřím na ty, které korespondují s thanatopedagogikou.

Metoda pozorování

Patří k jedněm z nejdůležitějších a nejčastějších metod. Jedná se o cílené a soustavné sledování edukační reality. Sleduje se nejen průběh edukační reality, ale i různé jevy a situace, dále také chování žáků a pedagogů. Pozorované jevy a procesy se poté analyzují a rozebírají.⁸¹

Kritéria pozorování:

a) *Plánované pozorování*: Před samotným pozorováním musí být určeno na co, kdy a kde se přesně bude pozorování orientovat.

b) *Systematické pozorování*: Pozorování je orientované na jevy, osoby, činnosti, které se pozorují v daných časových odstupech a danou časovou dobu.

c) *Objektivní pozorování*: Člověk, který provádí objektivní pozorování, nezasahuje do procesu, ale jen si (př.: technickým způsobem) zaznamenává pozorovaný průběh.⁸²

Experiment

Jedná se o metodu, která se snaží o systematické ověřování vědeckých hypotéz. Především v pedagogické vědě je tato metoda jedním ze základních prostředků, slouží ke zkoumání a objasňování chování jedinců v edukačním prostředí při zavedení nějaké změny.⁸³ V pedagogické praxi není tato metoda příliš rozšířená, jelikož je realizačně velmi náročná. Musí se podřídit mnohým požadavkům a kontrolám, které by mohly jakýmkoliv způsobem ovlivňovat příčiny důsledků při změnách.⁸⁴

⁸⁰ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 182.

⁸¹ Srov. ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*, s. 102-103.

⁸² Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 196.

⁸³ Srov. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*, s. 66.

⁸⁴ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 200-201.

Metoda rozhovoru (interview)

Základem této metody je vzájemná interakce mezi dotazovaným a výzkumníkem. Výzkumník vede rozhovor s dotazovaným, čímž zjišťuje motivace, postoje a názory. Metoda rozhovoru je tak velmi závislá na vzájemné sympatii a především získání důvěry tázaného.

Metody v thanatopedagogickém výzkumu

Metoda pozorování

Při této metodě se nachází výzkumník při edukaci související se smrtí a umíráním, která probíhá prostřednictvím thanatopedaoga. Úkolem výzkumníka je pozorovat chování a reakce účastníků edukace související s umíráním a smrtí, dále pak se soustředit i na vzájemný vztah účastníků k thanatopedagogovi.

Experiment

Tato metoda hraje velmi důležitou roli ve školských institucích. Předem jsou vytyčeny hypotézy popisující reakce a dopady edukace související s umíráním a smrtí na jedince a zároveň i komplexně celou skupinu. Z výsledků se odvozují problémy, a tím se thanatopedagogika stále zdokonaluje.

Metoda rozhovoru (interview)

Metody rozhovorů probíhají interakcí mezi odborníkem a žákem. Zjišťuje se rozdílový postoj jedince ke smrti a umírání, a to před i po edukaci thanatopedagogiky. Zároveň se výzkumník musí zajímat o názory jedince na systém zprostředkování thanatopedagogiky směrem k jedinci. I přes to, že je metoda rozhovoru náročná na požadavky, zřejmě nejvíce pomáhá thanatopedagogice v realizačním růstu.

4.4 Postavení thanatopedagogiky mezi vědami

Postavení pedagogiky mezi ostatními vědami je velmi diskutabilní. Někteří odborníci se přiklánějí k chápání pedagogiky jako humanitní vědy, jiní zastávají názor, že pedagogika patří mezi "vědy o člověku". Obecně bychom mohli pedagogiku považovat za jednu ze sociálních věd (sociologie, sociální psychologie, kulturní antropologie a další). Zařazení pedagogiky mezi ostatní vědy má svůj účel z hlediska

metodologie, jelikož může přejímat a aplikovat metody, které se týkají sociálních věd. Z této metodologie vyplývá, že má pedagogika blíže k empiricky založeným vědám než k humanitním vědám. Dále může také pedagogika objasňovat a využívat jevy týkající se sociálních věd.⁸⁵

Thanatopedagogika jako věda je také jednou z humanitních věd a zároveň i věd o člověku. Thanatopedagogika čerpá ze sociologie, psychologie, kulturní antropologie, ekonomie a dalších věd. Rozdíl mezi thanatopedagogikou a pedagogikou je v čerpání poznatků z praxe. Thanatopedagogiku ovlivňuje, doplňuje a realizuje thanatologie a pedagogika.

4.5 Teorie učitelské profese a thanatopedagogika

Ač je teorie učitelské profese méně známým pojmem, v pedagogice je poměrně rozšířena. Jiným způsobem se nazývá také "pedeutologie". V této pedagogické disciplíně se klade důraz na přípravu učitelů a to v závislosti na různém typu škol. Existuje několik základních otázek na požadavky učitelů a z těchto požadavků vznikla koncepce učitelské přípravy. Obsahuje náplň a požadavky učitelské přípravy.⁸⁶ V následujících několika odstavcích se pokusím definovat vzniklé požadavky týkající se thanatopedagoga, tedy takového pedagoga, který se věnuje edukaci v souvislosti s umíráním a smrtí. Thanatopedagog by měl zvládat složky thanatopedagogické přípravy: *Odborné vzdělání:* Jedná se o osvojení informací z oblastí týkajících se thanatopedagogiky.

Thanatopedagogicko-metodické a psychologické vzdělání: Schopnost porozumět thanatopedagogickým procesům a přistupovat k thanatopedagogické realitě tvůrčím způsobem.

Vytvoření vztahu k vzdělávanému: Tato složka je poněkud komplikovaná, nelze získat vzděláváním schopnost k vytvoření vztahu k vzdělávanému. Základní minimální informace je možné čerpat z psychologie, ale hlavní dovednost musí být součástí charakteru thanatopedagoga.

Všeobecný kulturněpolitický rozhled: Je vhodné, aby měl thanatopedagog svůj vědomostní obraz rozšířený dál a nebyl omezený pouze na svou aprobaci.⁸⁷

⁸⁵ Srov. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*, s. 45-46.

⁸⁶ Srov. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 137-138.

⁸⁷ Srov. KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*, s. 59-60.

5 Instituce thanatopedagogiky

5.1 Mateřské školy

Mateřské školy patří k institucím realizujícím předškolní vzdělávání (od 3 do 6 let). Cílem předškolního vzdělávání je celkový rozvoj osobnosti jedince po stránce citové, rozumové, tělesné a zároveň jde i osvojení základních prvků chování a mezilidských vztahů. Předškolní vzdělávání vytváří podmínky pro možnost dalšího vzdělávání.⁸⁸

Mateřská škola vytváří efektivní možnost pro realizaci thanatopedagogiky v raném věku. Edukace související s umíráním a smrtí musí být přizpůsobena nízkému věku dětí, tudíž se jedná o tzv. thanatopedagogiku hrou. Tyto aktivity slouží jako primární proces zaměřený na rozvoj osobnosti člověka v tématech umírání a smrti. Může se jednat například o návštěvu hřbitova za účelem vysvětlení svátku "Dušičky", čtení dětských knih s thanatologickou tematikou a jiné.

5.2 Základní školy

Základní školy zprostředkovávají vzdělávání dětem od 6 do 15 let. Cílem základního vzdělávání je, aby byli žáci schopni využít osvojené znalosti v běžném životě. Zároveň směřuje žáky k touze po celoživotní učení a schopnosti komunikace, spolupráce, vytváření hodnot a ohleduplnosti.⁸⁹

Thanatopedagogika by měla volně navazovat na výuku v mateřské škole, tudíž by ji měli žáci přijímat jako běžný předmět. Výuka by měla být odlišena pro první a druhý stupeň. Thanatopedagogika představuje pro první stupeň stále formu her a aktivit, pro druhý stupeň je více teoreticky zaměřena, nadále je však kladen důraz na aktivity. Jedná se například o filozofické diskuze, četbu z knih o umírání a smrti pro děti a jiné.

⁸⁸ MŠMT ČR: *Úplné znění školského zákona 561/2004 Sb.* [online], Praha: Parlament ČR, Poslední aktualizace: 24. září 2004, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na WWW: <<http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F19743%2Fdownload.%2F&ei=m50JU9K7E4it7QaN0oGwBA&usg=AFQjCNEOy0CzzPpxJ6lBHJF-z0SUcPGnFw&sig2=19G63iW5jiRr7viokLITXA&bvm=bv.61725948,d.ZGU&cad=rja>>

⁸⁹ Tamtéž.

5.3 Střední odborné školy, střední odborná učiliště a nástavbové studium

Vzdělávání v těchto institucích je zaměřeno na dospívající mládež. Cílem je rozvoj dosavadních vědomostí, dovedností a postojů získaných ze základního vzdělání. Celkově získává jedinec širší všeobecné či odborné vzdělání. Střední vzdělání vytváří předpoklady pro budoucí zaměstnání.⁹⁰

V těchto institucích se thanatopedagogika realizuje spíše teoretickým směrem, thanatopedagogika tedy rozšiřuje znalosti v oblastech umírání a smrti. Například promítání dokumentů, ukázky z rozhovorů s umírajícími, výchovné metody a jiné.⁹¹

5.4 Vyšší odborné školy a vysoké školy

Cílem vyšších odborných a vysokých škol je rozvoj a prohloubení znalostí získaných během středního vzdělání. Dále se klade důraz na rozvoj dovedností jak získaných na střední škole, tak i budoucích pro zaměstnání.⁹²

Thanatopedagogika se vyučuje v případě humanitních oborů jako volitelný předmět. V případě oborů zaměřených na pedagogiku a zdravotnictví je mezi povinnými předměty. Tyto předměty se skládají z teorie i praxe. Samotná praxe představuje například účast při rozhovorech s umírajícími, pomoc pozostalým a jiné.

5.5 Školní družiny

Školní družiny patří mezi školská zařízení a poskytují zájmové vzdělávání žákům základních škol. Mají vlastní vzdělávací program, který je zaměřen na potřeby a zájmy žáků. Školní družiny poskytují zájmové vzdělávání především mladším dětem, a to z 1. až 5. třídy. Možnost navštěvovat školní družinu mají i žáci druhého stupně základní školy, kteří nedocházejí do školního klubu. Ve školních družinách

⁹⁰ MŠMT ČR: *Úplné znění školského zákona 561/2004 Sb.* [online], Praha: Parlament ČR, Poslední aktualizace: 24.září 2004, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na WWW: <<http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F19743%2Fdownload%2F&ei=m50JU9K7E4it7QaN0oGwBA&usg=AFQjCNEOy0CzzPpxJ6lBHJF-z0SUCpGnFw&sig2=19G63iW5jiRr7viokLITXA&bvm=bv.61725948,d.ZGU&cad=rja>>.

⁹¹ Srov. Kap. 2.1. této práce.

⁹² MŠMT ČR: *Úplné znění školského zákona 561/2004 Sb.* [online], Praha: Parlament ČR, Poslední aktualizace: 24.září 2004, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na WWW: <<http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F19743%2Fdownload%2F&ei=m50JU9K7E4it7QaN0oGwBA&usg=AFQjCNEOy0CzzPpxJ6lBHJF-z0SUCpGnFw&sig2=19G63iW5jiRr7viokLITXA&bvm=bv.61725948,d.ZGU&cad=rja>>.

je poskytnuta dětem pestrá nabídka činností v prostředí, které znají.⁹³

V družinách se thanatopedagogika realizuje jako zájmová aktivita spojená s umíráním a smrtí. Tyto aktivity jsou přizpůsobené zájmovým potřebám dětí a zároveň dětem napomáhají k přemýšlení nad umíráním a smrtí. Například filozofické diskuze, hry, výchovné metody a další.

5.6 Školní kluby

Školní kluby nabízí dětem zájmové vzdělávání dle jejich zájmů a potřeb. Od školních družin se školní kluby liší věkem žáků, jelikož do klubů dochází žáci druhého stupně. Zároveň se školní kluby věnují odlišným formám činností.⁹⁴

Ve školních klubech probíhají jednotlivé zájmové kroužky a thanatopedagogika je součástí filozofického kroužku. V těchto zájmových kroužcích se vedou filozofické diskuze a vykonávají se různé aktivity, které jsou zaměřeny na rozvoj myšlení.

⁹³ MŠMT ČR: *Školní družiny*. [online], Praha: Parlament ČR, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/mladez/skolni-druziny?highlightWords=dru%C5%BEiny>

⁹⁴ MŠMT ČR: *Školní kluby*. [online], Praha: Parlament ČR, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/mladez/skolni-kluby>

6 Prostředky thanatopedagogiky

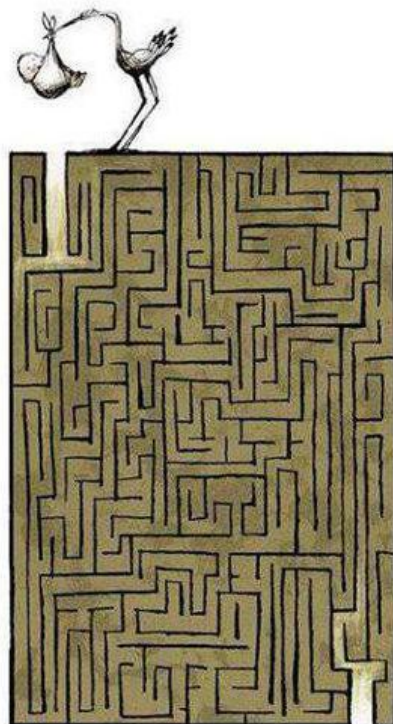
V pedagogice jsou obecně známými prostředky učebnice. V případě thanatopedagogiky se jedná nejen o učebnice, ale i o další různé prostředky, které by zajišťovaly edukaci související s umíráním a smrtí. Jak uvádí školský zákon: *"Školy mohou při výuce kromě učebnic a učebních textů (...) používat i další učebnice a učební texty, pokud nejsou v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými tímto zákonem, rámcovými vzdělávacími programy nebo právními předpisy a pokud svou strukturou a obsahem vyhovují pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání (...)"*.⁹⁵

Navrhované učební prostředky pro výuku thanatopedagogiky:

- a) Knihy (učebnice): Učebnice thanatopedagogiky jsou zaměřeny na teorii a praxi. Teorie se zabývá obecnými informacemi, které jsou čerpány z thanatologie a praktická část je věnována doplňovacím textům. Například: křížovky (řešením tajenky jsou například přísloví, př.: "Pohřeb je den, kdy tě všichni milují"), témata zaměřená na přemýšlení a doplňování (př.: "Až se přiblíží smrt, chtěl bych..."), dokreslení obrázku k citacím (př.: To, v čem se každá bytost liší, je život, a to, v čem jsou všechny stejné je smrt").
- b) Filmové dokumenty: Tyto dokumenty jsou zpracovány dle cílové skupiny. Pro menší děti jsou vhodné ilustrované pohádky s tématy umírání a smrt, pro starší obecně zpracovaná témata umírání a smrti, pro dospělé pak názorné rozhovory s umírajícími.
- c) Ilustrace: Jedná se o ilustrace, které donutí žáky k zamyšlení se nad vlastním životem, umíráním i smrtí. Ilustrace se mohou využívat různými způsoby, například jako podněty k filozofickým diskuzím.

⁹⁵ MŠMT ČR: *Úplné znění školského zákona 561/2004 Sb.* [online], Praha: Parlament ČR, Poslední aktualizace: 24.září 2004, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na WWW: <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F19743%2Fdownload%2F&ei=m50JU9K7E4it7QaN0oGwBA&usg=AFQjCNEOy0CzzPpxJ6lBHJF-z0SUcPGnFw&sig2=I9G63iW5jiRr7viokLITXA&bvm=bv.61725948.d.ZGU&cad=rja>>

ČAS

BĚŽÍ

Příklad ilustrace k filozofickým diskuzím:⁹⁶

Ostatní: Zájmové aktivity (hry na téma umírání a smrt), skupiny na sociálních sítích (prezentace zajímavých myšlenek, ilustrací, názorů ostatních na umírání a smrt, možné setkání zastánců thanatopedagogiky), prezentace pro veřejnost (formou veřejných prezentací, dokumentů či diskuzí s tématy umírání a smrti je možné uvést téma thanatopedagogika do společnosti).

⁹⁶ Sociální síť: *skupina Protisystém*, [online], [cit. 2014-2-17], dostupné v autorčině archivu a také

na: <https://www.facebook.com/photo.phpfbid=800043556676904&set=a.752352111446049.1073741828.751556558192271&type=1&theater>

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo vymežit prostřednictvím spekulativních definic nově vznikající vědu, thanatopedagogiku. Popsat potřebu této disciplíny a zároveň se zaměřit na možnosti jejího praktického uplatnění.

V dnešní době je umírání a smrt pro společnost obávaným fenoménem, a to i přesto, že se týká každého z nás. Je to pochopitelné především z toho důvodu, že pro nás smrt představuje ztrátu našich vztahů, plánů a dalších životních skutečností.⁹⁷ Bojíme se procesu umírání i samotné smrti, kvůli možné bolesti a nedůstojnosti, která může smrt provázet. Dále nás děsí ztráta soběstačnosti a z toho vyplývající vznik závislosti na rodinných příslušnících.⁹⁸ Proto se snažíme smrt vytěsnit ze svých úspěšných životů, ale nedochází nám, že absencí rozhovorů o smrti, smrt nezmizí z našich životů. Naopak, budeme se jí děsit čím dál tím více. Proto je potřeba začlenit fenomén umírání a smrti do běžných hovorů, myšlení a postojů člověka.

V práci jsem propojila thanatologii a pedagogiku a tím vymezila spekulativní teorii thanatopedagogiky. Dále jsem se pokusila nastínit možné využití thanatopedagogiky v praxi. Čerpala jsem z literárních pramenů, abych dokázala vytvořit objektivní teorii.

Na závěr bych chtěla poukázat na fakt, že jsem se nesečkala s žádnou publikovanou studií, publikací či výzkumem, který by se zabýval thanatopedagogikou.⁹⁹ Doufám tedy, že jednou bude má práce inspirací pro budoucí badatele, výzkumníky a vědce, a tím se thanatopedagogika stane normální vědou, fungující v praxi.

⁹⁷ Srov. ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*, s. 86.

⁹⁸ Srov. ŠIKLOVÁ, J. *Výhoštěná smrt*, s. 75.

⁹⁹ VEBER, T. *Thanatopedagogika: Tázání po nezbytnosti jedné nové vědecké disciplíny*. České Budějovice, 2010. Nepublikovaný rukopis vědecké studie, archiv autora.

Seznam literatury

- ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2993-0.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Rub života, líc smrti*. Praha: Orbis, 1975. ISBN 11-107-75.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanatologie: Nauka o umírání a smrti*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Galén, 2007. ISBN 978-80-7262-471-3.
- KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-7452-009-9.
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.
- MUCHOVÁ, L. *Cíle a cesty*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996. ISBN-neuvedeno.
- MUCHOVÁ, L. *Úvod do náboženské pedagogiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994. ISBN-neuvedeno.
- MUNZAROVÁ, M. *Eutanazie, nebo paliativní péče?*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1025-0.
- POLLARD, B. *Eutanazie: ano či ne?*. Praha: Dita, 1996. ISBN 80-85926-07-5.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 5. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0456-5.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-567-7.
- SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Praha: Ermat, 2008. ISBN 978-80-7195-307-4.
- ŠIKLOVÁ, J. *Vyhoštěná smrt*. Praha: Kalich, 2013. ISBN 978-80-7017-197-4.
- ŠLÉGL, J. *Dějiny výchovy dětí předškolního věku*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2012. ISBN 978-80-7414-592-6.
- ŠPATENKOVÁ, N. *Poradenství pro pozůstalé*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3736-2.
- TOMÁŠEK, K., F. *Pedagogiky: pro vychovatele a rodiče*. Brno: Nibowaka. ISBN 80-901294-0-4.

Jiné zdroje

MŠMT: *Úplné znění školského zákona 561/2004 Sb.* [online], Praha: Parlament ČR, Poslední aktualizace: 24.zář 2004, [cit. 2014-2-22]. Dostupné na WWW:

<http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F19743%2Fdownload%2F&ei=m50JU9K7E4it7QaN0oGwBA&usg=AFQjCNEOy0CzzPpxJ6lBHJF-z0SUcPGnFw&sig2=I9G63iW5jiRr7viokLITXA&bvm=bv.61725948,d.ZGU&cad=rja>
>

Sociální síť: *skupina Protisystém*, [online], [cit. 2014-2-17], dostupné v autorčině

archivu a také na: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=800043556676904&set=a.752352111446049.1073741828.751556558192271&type=1&theater>.

VEBER, T. *Thanatopedagogika: Tázání po nezbytnosti jedné nové vědecké disciplíny.*

České Budějovice, 2010. Nepublikovaný rukopis vědecké studie, archiv autora.

Abstrakt

ŠÍMOVÁ, Jana, **Otázka potřeby thanatopedagogiky**. České Budějovice, 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Katedra Praktické teologie. Vedoucí práce Mgr. Tomáš Veber, Th.D.

Klíčová slova: thanatopedagogika, umírání, smrt, thanatologie, pedagogika, hospic, eutanazie, kategorie života, edukace.

Tato bakalářská práce se zabývá otázkou potřeby thanatopedagogiky. Cílem práce je vytvořit spekulativní specifikaci možného nového vědního oboru, vymezení předmětu, jeho studia a jeho náplně. Práce je pojata jako vzájemné propojení mezi pedagogikou a thanatologií a obsahuje pouze teoretickou část. První kapitola je věnována thanatologii tedy nauce o umírání a smrti. Obsahuje obecné informace o této vědní disciplíně a zároveň se zabývá smyslem thanatologie pro člověka. Následující část pojednává o pedagogice a zároveň se zabývá vzájemnou provázaností pedagogiky s thanatologií. Z toho vyplývá teoretický základ pro nově vznikající vědní disciplínu thanatopedagogiku.

Abstract

The need for Thanatopedagogy. Mentor Mgr. Tomas Veber, Th.D.

Key words: Thanatopedagogy, the dying process, death, thanatology, pedagogy, hospice, euthanasia, stage of life

The Thesis deals with the question of the need for thanatopedagogy. The aim of the Thesis is to construct a possible new field of study, to define it, and to examine its content. The focus of the Thesis is on the interconnection between pedagogy and thanatology and is theoretical only. The first chapter is devoted to the science of thanatology, that is the process of death and dying. It contains general information about this science, and also addresses the benefit of thanatology to mankind. The second part focuses on pedagogy, whilst addressing the interdependence of pedagogy and thanatology. From these theoretical foundations the new discipline of thanatopedagogy will develop.